

УДК 347.961(477).001.73

Денисяк Наталя Миколаївна,викладач кафедри цивільного та господарського права і процесу
Міжнародного гуманітарного університету

РОЗВИТОК НОТАРІАТУ ЯК ЗАПОРУКА ГЛОБАЛЬНОЇ ПЕРЕБУДОВИ УКРАЇНСЬКОЇ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ

Сучасний етап розвитку українського суспільства, пов'язаний із глобальним реформуванням всієї національної правової системи, яка складається з окремих правових інститутів. Процес реформування потребує наукового аналізу низки проблем, серед яких значне місце займають і питання становлення та функціонування цивільно-правової системи складовою частиною якої є інститут нотаріату.

Видатні науковці та вчені, які займалися дослідженнями щодо проблематики розвитку, вдосконалення та реформування нотаріату, найвідоміші з них це – А. Єрух, Р. Кочер'янц, Н. Полтавська, Л. Радзієвська, С. Пасічник, В. Черниш, В. Кузнецов, О. Ромоновська, С. Фурса, Є. Фурса, А. Полешко, В. Аргунов, В. Баранкова, Н. Авдєєнко, Л. Павлова, Л. Лесницька та інші. Тому досить актуальним є аналіз правових засад з урахуванням здобутків українських вчених-правознавців.

Закон України «Про нотаріат», який був прийнятий у 1993 році змінив організаційну структуру побудови нотаріату в Україні. Це спричинило початок нотаріальної реформи, метою якої є утворення нотаріату, який буде відповідати умовам сучасної ринкової економіки демократичної держави та розвиток нотаріальної процедури, яка має забезпечити суспільні потреби та надати можливість нотаріусам задовольнити власні матеріальні та соціальні потреби.

Конституція України (ст. 59) гарантує кожному громадянину право на отримання кваліфікованої правової допомоги [1]. Нотаріат поряд з іншими інститутами забезпечує реалізацію цього конституційного права громадян, при цьому предмет його діяльності обмежений рамками безспірної цивільної юрисдикції.

Відповідно до ст. 1 Закону, нотаріат в Україні – це система органів і посадових осіб, на яких покладено обов'язок засвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, і вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені Законом, з метою надання їм юридичної вірогідності [2].

Роль, значення та авторитет нотаріату невпинно зростають із розвитком нашої державності, що зумовлюється новими економічними відносинами, виникненням приватної власності на засоби виробництва, на землю. Особливо це стосується підприємницької діяльності, пов'язаної з оформленням і реєстрацією договорів, створенням різних форм власності та угод щодо цієї власності. Це спричинило виникнення великої кількості угод, раніше невідомих нашому законодавству, ускладнило їх посвідчення. Відтак виникла потреба в детальному подальшому регулюванні нотаріальних дій, підвищенні кваліфікації нотаріусів та їхньої відповідальності – адже саме від якості роботи нотаріальних органів залежить правильне функціонування цивільного обороту в господарстві, ефективність захисту майнових прав і законних інтересів громадян і юридичних осіб.

Нотаріат покликаний створювати належні умови для ефективної реалізації норм права фізичними та юридичними особами, захищати їхні суб'єктивні права і законні інтереси, надаючи правочинам публічної довіри і більшої доказової сили документам. Крім того, нотаріат виконує превентивне завдання, запобігаючи суперечкам між сторонами цивільних правовідносин, захищаючи права осіб від можливих порушень у майбутньому, утверджуючи між ними стабільні й передбачувані відносини. Відтак він є одним із важливих чинників формування незалежної правової держави.

Реформування національної правової системи об'єктивно передбачає оновлення і такого інституту адміністративного права, як управління в адміністративно-політичній сфері, складовою якої є державне регулювання нотаріальної служби. З одного боку, орієнтація на побудову правової держави, становлення громадянського суспільства і, як наслідок, новий погляд на сутність і призначення адміністративного права, а з іншого – визначення Україною свого стратегічного курсу на інтеграцію в Європейське Співтовариство, входження в європейську правову систему зумовлює необхідність

узгодження українського законодавства з міжнародним. У зв'язку з цим? особливої актуальності набуває проблема запозичення зарубіжного досвіду. Не викликає сумніву, що подальше реформування державного регулювання українського нотаріату, підвищення престижу нотаріальної професії, прагнення нотаріату України увійти до міжнародної нотаріальної спільноти потребує вивчення позитивного досвіду державного регулювання, організації і діяльності нотаріатів зарубіжних країн.

Аналіз зарубіжного досвіду організації та функціонування нотаріальних органів здійснено, виходячи із класифікації на систему, до якої належать країни «common law», де роль нотаріату незначна (на прикладі США) або зовсім відсутня та країни «civil law» або латинської системи, де за нотаріатом визнана важлива роль одного із публічних інститутів, та які входять до Міжнародного Союзу Латинського Нотаріату (надалі – МСЛН), понад 70 країн світу. Здійснено узагальнення принципів державного регулювання нотаріальною діяльністю, на яких базується латинська система нотаріату [3].

Реформування державного регулювання нотаріальною діяльністю повинно здійснюватися у напрямку лібералізації доступу до професії, що призведе до активізації конкуренції між нотаріусами та посилення державного контролю за здійсненням нотаріальної діяльності, якістю надання нотаріальних послуг населенню [4, с. 7].

Нотаріуси завжди відігравали значну роль у суспільному житті країн. Їхня діяльність стосувалася дуже важливого аспекту існування людей – їхньої власності. Тому особа нотаріуса завжди була оточена ореолом таємничості і поваги. Це були люди, сповнені почуття людської та професійної гідності. І сьогодні професія нотаріуса є однією з престижних і важливих.

Становлення українського нотаріату в мінливих умовах соціально-економічного і політичного розвитку суспільства на початку 90-х років ускладнювалося низкою проблем, які вимагали своєчасного їх вирішення, створення міцної та стабільної системи захисту прав і законних інтересів громадян, що є одним з найважливіших пріоритетів сучасної правової держави.

На сьогоднішній день для України латинський нотаріат є найбільш перспективним шляхом його реформування та розвитку [5, с. 1091].

Латинський нотаріат – це нотаріат, який утворюється у формі вільної професії, і в той же час він здійснює привселюдну соціально-правову функцію, отримавши делеговані йому державою публічні повноваження. Тобто «нотаріальна функція є державною, але виконує її нотаріус незалежно, не будучи підпорядкованим службовій ієрархії державної

адміністрації чи будь-яким іншим державним органом. Нотаріус – це юрист, який має повноваження надавати вірогідності угодам, укласти тексти документів, які надають діям і угодам сторін правильної і належної форми та давати поради особам, які звертаються до нього за юридичною допомогою» [6, с. 7].

Системі латинського нотаріату, як будь-якій організації, притаманний процес постійного розвитку та рефлексії, про що свідчить існування всередині системи різних форм організації та функціонування нотаріальної діяльності.

Проблема реформування вітчизняного нотаріату є наразі вкрай актуальною, оскільки світовий досвід країн класичної моделі нотаріату вже досить давно визнав вільний нотаріат більш ефективною формою здійснення нотаріальних функцій. Утворення єдиного нотаріату мало б стати важливим кроком на шляху вдосконалення українського нотаріату, але скасування державного нотаріату має базуватися на попередньому вирішенні низки проблем, які наразі не знаходять свого розв'язання. Серед інших, до них належать питання про чітке визначення складу нотаріальних органів, статусу нотаріусів; доступу до нотаріальної діяльності та порядку вступу на посаду нотаріуса; оплати вчинюваних нотаріальних дій; квотування посад нотаріусів; контроль за нотаріальною діяльністю; зупинення та припинення нотаріальної діяльності тощо.

Діяльність нотаріату відчутно впливає на різні аспекти суспільного життя країни. Від якості його роботи залежать нормальне функціонування цивільного обороту країни, ефективність охорони й захисту майнових прав та законних інтересів громадян і організацій. Формування ринкової економіки, основу якої становить приватна власність, потребує посилення правового регулювання господарських відносин, а отже, і підвищення ролі нотаріату як регулятора цих відносин. Це, у свою чергу, визначає і завдання нотаріальних органів на нинішньому етапі розвитку нашого суспільства.

Завданням нотаріату є забезпечення захисту та охорони власності, прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, сприяння у зміцненні законності та правопорядку, попередження правопорушень [7, с. 89 – 90].

Отже, можна виділити три основні завдання, які виконує нотаріат. Перше завдання – захист і охорона власності, прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб. Нотаріальні органи в основному виконують правоохоронну функцію, але нотаріальна діяльність може бути засобом захисту прав, наприклад, у разі вчинення виконавчих написів, протестів векселів, посвідчення несплати чеків. Виконання цього завдання буде ефективним, якщо воно реалізовуватиметься відповідно до про-

цесуальних норм, установлених Законом України «Про нотаріат» [2], який гарантує захист прав та охоронюваних законом інтересів громадян і організацій при вчиненні нотаріальних дій. Порушення цих процесуальних норм веде до недійсності нотаріального акта.

Таким чином, органи, що вчиняють нотаріальні дії, забезпечують захист і охорону важливих прав та інтересів громадян і організацій, які пов'язані з їхнім буттям, існуванням, діяльністю, бо стосуються їхніх майнових прав та гарантування подальшої реалізації інших суттєвих прав громадян.

Виконуючи функцію контролю за законністю в цивільному обороті, нотаріат реалізує своє друге завдання – зміцнення законності і правопорядку. Вчиняючи певну нотаріальну дію, нотаріус чи посадова особа підтверджує цим законність і достовірність вчиненої нотаріальної дії та запобігає в майбутньому можливим порушенням прав та інтересів осіб, які звернулися до нотаріуса чи посадової особи.

Таким чином, підтверджуючи законність і достовірність нотаріальної дії, нотаріус виконує і третє завдання – запобігає можливим правопорушенням. Так, скажімо, якщо нотаріальна дія, за вчиненням якої звернулися заінтересовані особи, не відповідає законові, нотаріус відмовить у її вчиненні, запобігши в такий спосіб правопорушенням і можливим негативним наслідкам для цих осіб.

Завдання запобігання правопорушенням виконується також через правові консультації, роз'яснення наслідків вчинення нотаріальної дії.

Виходячи із завдань, що їх виконують нотаріальні органи, можна зробити висновок, що сутність нотаріальної діяльності полягає в посвідченні та підтвердженні певних прав і фактів, у юридичному закріпленні цивільних прав із метою запобігання можливим порушенням або є засобом захисту вже порушених прав [8, с. 65 – 66].

Український нотаріат ще знаходиться на етапі розвитку та реформування, тому що це постійний і невіддільний процес самовдосконалення. Український нотаріат розвивається та перетворюється в напрямку до професійності, стабільності та фінансової незалежності.

Нотаріат, як складова правової системи, повинен відображати всі реальні процеси, що відбуваються в суспільстві, тобто, залишаючись незмінною за своїм визначальним призначенням, нотаріальна діяльність може змінювати та розширювати свої функції, відповідаючи вимогам та потребам сучасної громадськості.

Виходячи з історичних традицій функціонування нотаріату в Україні, а також із нинішніх українських реалій і світових тенденцій, видається, що найприйнятнішим способом організації нотаріальної діяльності в Україні є діяльність нотаріату, яка ґрунтується на принципах латинського, тобто вільного, незалежного нотаріату.

Запровадження нотаріату латинського типу в Україні та входження нашої країни в Міжнародну Спілку Латинського Нотаріату є оптимальним і прогресивним шляхом розвитку українського нотаріату.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. — К., 2006. — 122 с.
2. Про нотаріат : Закон України із змінами та доповненнями від 1 жовтня 2008 року № 614-VI.
3. Нотаріат в Італії // Нотаріат для вас. — 2000. — № 5.
4. Комаров В. Перспективи вдосконалення законодавства України про нотаріат / В. Комаров // Юридичний Вісник України. — 2008. — № 18-19 (травень). — С. 6 — 9.
5. Шишленко В. Г. Щодо реформування нотаріату України / В. Г. Шишленко // Форум права. — 2012. — № 1.
6. Фундаментальні принципи латинського нотаріату // Нотаріат для Вас. — 2001. — № 4. — С. 7 — 9.
7. Адміністративне право України / за заг. ред. Ю. П. Битяка. — Х., 2000.
8. Гулевська Г. Ю. Генезис інституту нотаріату в сфері адміністративно-правового регулювання в Україні / Г. Ю. Гулевська // Підприємництво, господарство та право. — 2002. — № 8. — С. 65 — 68.
9. Гулевська Г. Ю. Актуальні питання реформування системи державного регулювання нотаріальної діяльності в Україні / Г. Ю. Гулевська // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. Спецвипуск. — 2002. — № 1. — С. 175 — 176.
10. Гулевська Г. Ю. Аналіз зарубіжного досвіду державного регулювання нотаріальною діяльністю та пріоритети запозичення в Україні / Г. Ю. Гулевська // Підприємництво, господарство та право. — 2003. — № 7. — С. 57 — 61.
11. Єфіменко Л. Реформа нотаріату — виклики сьогодення / Л. Єфіменко // Право України. — 2008. — № 8. — С. 110 — 114.
12. Корніюк О. Реформування нотаріату: перспективи і наслідки / О. Корніюк // Бухгалтерія. — 2007. — 26 березня. — С. 101 — 102.
13. Ясінська Л. Е. Становлення та розвиток інституту нотаріату в Україні (історико-правовий аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Л. Е. Ясінська. — Л., 2005. — 16 с.
14. Фундаментальні принципи латинського нотаріату // Нотаріат для Вас. — 2001. — № 4.
15. Черниш В. Незалежний нотаріат — необхідна умова становлення громадянського суспільства в Україні / В. Черниш // Право України. — 2000. — № 9. — С. 4 — 8.

АНОТАЦІЯ

Денисяк Н.М. Розвиток нотаріату як запорука глобальної перебудови української цивільно-правової систем. – Стаття.

Стаття присвячена аналізу сучасного стану реформування, розвитку та утворення нотаріату, який буде відповідати умовам сучасної ринкової економіки української незалежної демократичної держави. У статті розглядаються проблеми, що виникають перед інститутом нотаріату на сучасному етапі його становлення. Вносяться пропозиції щодо вдосконалення вітчизняного законодавства, щодо регулювання діяльності інституту нотаріату в Україні.

Ключові слова: інститут нотаріату, суспільство, розвиток, реформування нотаріату, нотаріальна діяльність, правова система, повноваження нотаріальних органів, національна правова система, державне регулювання, латинська система нотаріату, вільний нотаріат, правова допомога.

АННОТАЦИЯ

Денисяк Н.Н. Развитие нотариата как основа глобальной перестройки украинской гражданско-правовой системы. – Статья.

Статья посвящена анализу современного состояния реформирования, развития и образования нотариата, который будет соответствовать условиям современной рыночной экономики украинского независимого демократического государства. В статье рассматриваются проблемы, возникающие перед институтом нотариата на современном этапе его становления. Вносятся предложения по совершенствованию отечественного законодательства, по регулированию деятельности института нотариата в Украине.

Ключевые слова: институт нотариата, общество, развитие, реформирование нотариата, нотариальная деятельность, правовая система, полномочия нотариальных органов, национальная правовая система, государственное регулирование, латинская система нотариата, свободный нотариат, правовая помощь.

SUMMARY

Denisyak N.N. As a basis for the development of notaries global restructuring of the Ukrainian civil law system. – Article.

This article analyzes the current state of reform, development and education of notaries, which will comply with the conditions of modern market economy Ukrainian independent democratic state. The problems encountered by the Institute of notaries at the present stage of its development. The proposals to improve domestic legislation to regulate the activities of the Institute of notaries in Ukraine are made.

Keywords: institute of notaries, society, development, reform of notaries, notary services, the legal system, the powers of notaries, the national legal system, government regulation, the Latin notary system, free notary services, legal assistance.